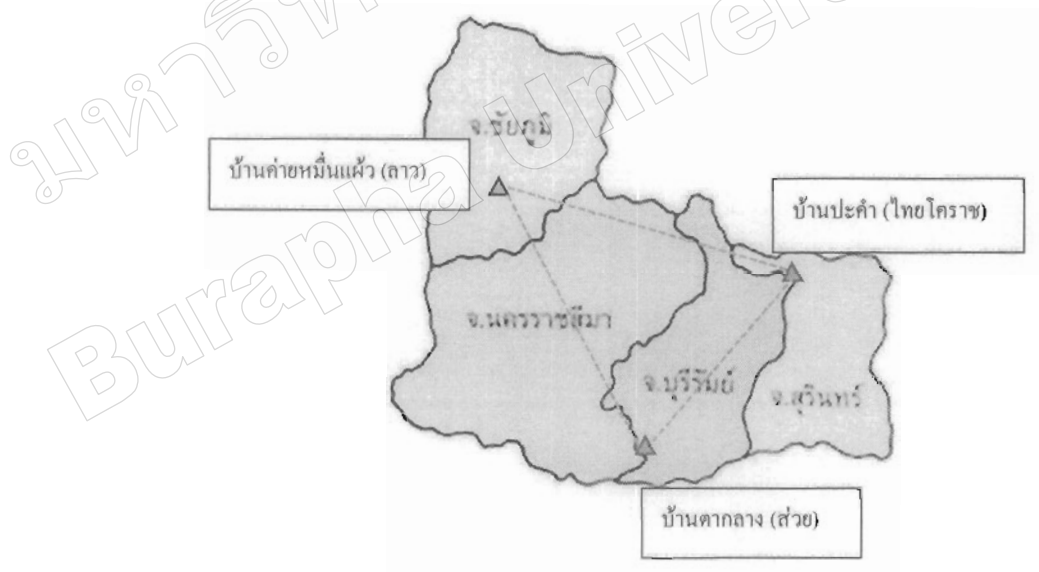

บทที่ 5

วัฒนธรรมการคล้องช้าง: เปรียบเทียบกลุ่ม ไทย ส่วย และลาว

กลุ่มคนเลี้ยงช้างในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ของประเทศไทย นอกจากกลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวไทยโคราช หรือ ไทยเบ็ง บ้านปะคำ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่เป็นงานศึกษาหลักในงานวิจัยฉบับนี้แล้ว ยังมีกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง มีการสืบทอดประเพณีการเลี้ยงช้างมาจนถึงปัจจุบัน และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอีก 2 แห่ง ได้แก่ กลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวกูย กวย หรือ ส่วย บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวลาวบ้านคำห่มันแคว ตำบลบ้านคำ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งงานศึกษาวิจัยฉบับนี้ ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบในบริบทของวัฒนธรรม ประเพณีและการปรับตัวของทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ชาติพันธุ์ไทย ชาติพันธุ์ส่วย (กวย หรือ กูย) และชาติพันธุ์ลาว เป็นต้น

ภาพที่ 52 แผนที่จุดที่ตั้งคนเลี้ยงช้าง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ไทย ส่วย ลาว

วัฒนธรรมการคล้องช้างของชาวตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว

ลักษณะทางกายภาพ

บ้านค่ายหมื่นแผ้วเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีประวัติยาวนานร่วมสองศตวรรษ เริ่มต้นตั้งขึ้นเป็นชุมชนเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่แน่ชัด แต่มีการเล่าสืบต่อกันมาว่าบรรพบุรุษของพวกเขาอพยพมาจากกรุงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ประจวบ อินทรโชติ, รัชนิ กมลเพชร และชัยชาญ ไพศาลธรรม, 2544) ต่อมาพระยาภักดีชุมพล (แล) หรือ เจ้าพ่อพระยาแล เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มอบหมายให้ “หมื่นแผ้ว” ออกไปตั้งกองช้างหลวงที่ตำบลกะฮาด ปัจจุบันคืออำเภอเนินสง่า ห่างจากชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้วในปัจจุบันประมาณ 6 กิโลเมตร เพื่อทำหน้าที่จับช้างป่ามาทำการฝึกใช้ในยามศึกสงครามและเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งของต่าง ๆ (ลายทองเหรียญ มีพันธุ์, 2552)

ในสงครามรบกับเจ้าอนุวงศ์แห่งกรุงเวียงจันทน์ ช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ชาวชัยภูมิได้สู้รบกับกองทัพเจ้าอนุวงศ์อย่างเห็นเป็นสามารถ ช้างจากกองช้างหลวงของหมื่นแผ้วได้มีบทบาทสำคัญในการศึกสงครามครั้งนี้อย่างมาก แต่กองทัพเมืองชัยภูมิก็กไม่สามารถต้านทานกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ได้ พระยาภักดีชุมพลแลไม่ยอมเข้าร่วมเป็นกบฏกับเจ้าอนุวงศ์ จึงถูกจับตัวไปประหารชีวิตที่บริเวณใต้ต้นมะขามใหญ่ริมหนองปลาเฒ่า ซึ่งต่อมาชาวชัยภูมิได้ระลึกถึงคุณความดีที่ท่านมีความซื่อสัตย์และเสียสละต่อแผ่นดิน จึงได้พร้อมใจกันสร้าง “ศาลเจ้าพ่อพระยาแล” ขึ้น ณ บริเวณนั้น ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดชัยภูมิประมาณ 3 กิโลเมตร (ประจวบ อินทรโชติ และคณะ, 2544)

ภายหลังจากสงครามไทย-เวียตนามเพื่อแย่งชิงเขมรคืนสู่สกล ไทยก็ไม่มีสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านอีก เนื่องจากเป็นช่วงการแผ่อาณาเขตของพวกจักรวรรดินิยมตะวันตก กองช้างหลวงจึงถูกยุบเลิกไป บรรดาเหล่าทหารจึงแยกย้ายกันเดินทางกลับภูมิลำเนา แต่มีทหารอีกกลุ่มหนึ่งนำโดย “หมื่นแผ้ว” ซึ่งเป็นหัวหน้ากองช้างหลวง ได้นำพวกฟองที่เหลื้อมาตั้งหมู่บ้านในบริเวณบ้านค่ายหมื่นแผ้วในปัจจุบัน เพราะมีความอุดมสมบูรณ์มาก และเรียกชื่อว่า “บ้านหมื่นแผ้ว” ตามชื่อของหัวหน้าค่ายมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านค่ายหมื่นแผ้ว” เพราะแถบนี้เคยใช้เป็นค่ายทหารมาก่อนและมีหมู่บ้านต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาอยู่ในเขตการปกครองเดียวกันเลียบตามฝั่งแม่น้ำชี โดยกำหนดชื่อตามลักษณะการไหลของน้ำชี ได้แก่ บ้านวังก้านเหลือง บ้านโค้งยางพัฒนา บ้านท่าหว้า บ้านโค้งขันธ์ บ้านโค้งน้ำดิบ บ้านแก่งจิก บ้านกุดเวียน เป็นต้น

ปัจจุบัน ชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้ว ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากตัวเมืองชัยภูมิ ไปทางทิศใต้ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 201

ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชี มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับคลองจอก ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
ทิศใต้	ติดกับแม่น้ำชี เขตตำบลกะฮาด อำเภอเนินสง่า จังหวัดชัยภูมิ
ทิศตะวันตก	ติดกับแม่น้ำชี บ้านวังก้านเหลือง ตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้าน โค้งยางพัฒนา ตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

พื้นที่ของชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้วมีประมาณ 1.459 ตารางกิโลเมตร ต่อมาได้ยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 มีพื้นที่เพิ่มขึ้นเป็น 5.344 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,340 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 5,355 คน แยกเป็นชาย 2,613 คน หญิง 2,742 คน มีจำนวนครัวเรือน 1,576 หลังคาเรือน (เทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว, 2556) โดยมีหมู่บ้านในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว จำนวน 4 หมู่บ้าน ดังนี้

1. บ้านค่ายหมื่นแผ้ว หมู่ที่ 1
2. บ้านวังก้านเหลือง หมู่ที่ 2 (บางส่วน)
3. บ้าน โค้งยางพัฒนา หมู่ที่ 9
4. บ้านค่ายเจริญ หมู่ที่ 10

ภาพที่ 53 แผนที่ชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้ว

วัฒนธรรมและความเชื่อ

1. ความเชื่อเรื่องผีปะกำ

ชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้วมีวัฒนธรรมและประเพณีการคล้องช้างมาร่วม 200 ปี จากการคล้องช้างเพื่อนำไปใช้ในราชการบ้านเมือง ต่อมาเมื่อสงครามสงบลงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ทหารช้างบางส่วนได้เดินทางกลับไปภูมิลำเนาของตนเอง บางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ตั้งค่ายมาจนถึงปัจจุบัน และดำเนินวิถีชีวิตในการจับช้างป่าอย่างต่อเนื่อง ช้างที่ได้บางส่วนเลี้ยงไว้ใช้งาน และบางส่วนขายให้กับพ่อค้าช้าง ซึ่งชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้วดั้งเดิม ยังคงรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมคนเลี้ยงช้างมาจนถึงปัจจุบัน (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

ชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้วมีความเชื่อเกี่ยวกับผีปะกำซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษ ที่สิงสถิตอยู่ในเชือกปะกำ อันเป็นเชือกสำหรับใช้ในการคล้องช้าง โดยจะมีการสร้าง “ศาลปะกำ” สำหรับเป็นที่อยู่ของผีปะกำหรือผีบรรพบุรุษดังกล่าว และจะใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือในการคล้องช้างต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เชือกปะกำ หรือเชือกบาศ โดยจะสร้างแยกออกจากตัวบ้านต่างหาก และจะมีการเซ่นไหว้ในช่วงที่มีการออกไปคล้องช้างป่า หรือมีการนำช้างออกไปทำงานยังพื้นที่อื่น ในกรณีที่มีการสมรสหรือการครองเรือน ตระกูลที่นับถือผีปะกำก็ต้องบอกกล่าวเซ่นไหว้ผีปะกำด้วย (ลายทองเหรียญ มีพันธุ์, 2552)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวได้ลดลงไปตามกาลเวลา ความเข้มแข็งของพิธีกรรมและการเซ่นไหว้มีการดำเนินการที่เรียบง่ายและเน้นความสะดวกเป็นสำคัญ ศาลปะกำที่เดิมแต่ละบ้านได้สร้างไว้เพื่อเป็นที่สิงสถิตของผีปะกำหรือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ปัจจุบันได้รื้อออกทั้งหมด และนำไปสร้างรวมกันไว้บริเวณลานหมื่นแผ้ว ซึ่งเป็นสวนสาธารณะของหมู่บ้าน โดยสร้างศาลปะกำขึ้นใหม่จำนวน 4 หลัง แยกเป็นศาลของแต่ละตระกูล จำนวน 4 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลแผนวิชิต ตระกูลประดับค่าย ตระกูลศิลาขันธุ์และตระกูลพงษ์วิเศษ (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

ภาพที่ 54 ศาลปะกำประจำตระกูล บริเวณลานหมื่นแด้ว

การไหว้ศาลปะกำที่ชุมชนบ้านค่ายหมื่นแด้ว ไม่ได้กำหนดว่าจะไหว้วันเวลาใด แต่จะทำพิธีไหว้ทุกครั้งที่มีการนำช้างออกไปนอกหมู่บ้าน เช่นการนำช้างไปแสดงของคณะช้างเร่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ภายหลังที่ได้ย้ายศาลปะกำประจำตระกูลออกมาไว้ที่บริเวณลานหมื่นแด้ว ซึ่งเป็นสวนสาธารณะของหมู่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2548 ทางเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแด้ว ได้มีการจัดงานประจำปี เพื่อถวายสักการะบูชาดวงวิญญาณเจ้าพ่อพญาแลในช่วงวันที่ 9 มกราคม ของทุกปี โดยใช้ชื่อว่า “กินข้าวแดง แหงเบ้งช้างบ้านค่าย” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “งานพาแดง” คณะช้างที่ออกไปแสดงเร่หรือไปทำมาหากินในต่างจังหวัดก็จะเดินทางกลับมาในหมู่บ้านเพื่อร่วมทำพิธีในวันดังกล่าว ซึ่งจะเริ่มด้วยพิธีเลี้ยงปะกำหรือไหว้ศาลปะกำในช่วงเช้าวเวลาประมาณ 06.00 น. และบายศรีสู่ขวัญช้างโดยหมอช้างอาวุโส ในช่วงเวลา 17.00-19.00 น. จากนั้นก็จะมีการพบปะสังสรรค์ของคนและช้างจนเสร็จงาน (วรพล พงษ์วิเศษ, อิน แผนวิจิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

2. การคล้องช้าง

กลุ่มคนเลี้ยงช้างบ้านค่าย มีประเพณีและพิธีกรรมการคล้องช้างที่สืบทอดกันมายาวนาน อย่างไรก็ตามการคล้องช้างได้สิ้นสุดลงในช่วงปี พ.ศ. 2505 เนื่องจากพื้นที่ป่าถูกรุกรานมากขึ้น และช้างมีจำนวนน้อยลง เมื่อคณะคล้องช้างป่าออกไปคล้องช้างแต่ไม่ค้อยได้ช้างป่ากลับมาด้วย

จึงค่อย ๆ หยอถ่มเลิกการออกคล้องช้างป่าไปโดยปริยาย พื้นที่ที่ออกไปคล้องช้างป่าเป็นประจำ ได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ เลย นครราชสีมา และ ตาก (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

คุณตาอิน แผนวิชิต ซึ่งมีตำแหน่ง ปัตติยา อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง บ้านค่ายหมื่นแผ้ว ปัจจุบันอายุ 91 ปี ยังเคยพบปะพูดคุยกันกับกลุ่มหมอช้างชาวกูย กวย หรือ ส่วยบ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เช่น ครุบาเกา ครุบามา ครุบาแดง และกลุ่มคนเลี้ยง ช้างชาวบ้านปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เช่น ปัตติยาส่อง อบอูน ครุบามังกร และปัตติยา หมื่นหาญ (อาจารย์ปู่ของคุณตาส่อง อบอูน)

อุปกรณ์ในการคล้องช้างของชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้วประกอบด้วย 1. เชือกปะคำ หรือ เชือกบาศ 2. ไม้คันทามและบ่วงบาศ 3. ทามคอ 4. สายถ้ำโยง 5. ทวย 6. รัศประโคน 7. ทางกระแซง 8. สะแนงเกล และ 9. งก หรือ ไม้้งก (ประจวบ อินทร และคณะ, 2544)

การออกไปคล้องช้างป่า เมื่อถึงบริเวณป่าที่จะคล้องช้าง หมอช้างอาวูโสผู้เป็นหัวหน้า คณะจะทำพิธีไหว้เจ้าป่าและผีป่าก่อน หรือเรียกว่า พิธีปลงเชือก โดยการนำเอาเชือกปะคำหรือ เชือกบาศของช้างทุกตัวมากรองรวมกัน จากนั้น จุดธูปเทียน และนำเครื่องกระยาบวช (เครื่องเซ่น) ซึ่งประกอบด้วย ไก่ต้ม เหล้าขาว ข้าว ของหวาน ของหวาน มาทำพิธีโดยมีหมอเฒ่าเป็นผู้นำในการพิธี และนำกล่าวคำถวาย โดยหมอช้างอื่น ๆ และควาญช้างจะเป็นผู้ว่าตาม (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

กระบวนการคล้องช้าง หลังจากทำพิธีเช่นไหว้เจ้าป่าและผีป่าแล้ว ก็จะหาทำเล เพื่อสร้างเชิงรมหรือเพิงพักสำหรับคณะคล้องช้าง โดยจะให้เป็นเพิงง่าย ๆ สำหรับเป็นที่นอน นอกจากนั้นจะมีการบูชาไฟ โดยก่อกองไฟศักดิ์สิทธิ์ 3 กอง รอบเชิงรมที่พัก ประกอบด้วย กองไฟ ด้านหน้า กองไฟด้านซ้ายและกองไฟด้านขวา โดยกองไฟด้านหน้าจะใช้เป็นที่หุงหาอาหารและ ใช้ประโยชน์ทั่วไป ส่วนกองด้านซ้ายและด้านขวา ห้ามใช้ทำประโยชน์อย่างอื่น กองไฟทั้งสามกอง นี้จะต้องคอยดูแลให้ไฟติดอยู่ตลอดเวลา ห้ามให้ไฟดับเด็ดขาด โดยหน้าที่ดูแลกองไฟเป็นของ ควาญช้าง

การนอน หมอเฒ่า หรือปัตติยา จะเป็นผู้ที่ได้นอนก่อน โดยจะนอนด้านขวาสุด ถัด จากนั้นจะเป็นหมอช้างอาวูโสที่มีตำแหน่งรองลงมา ส่วนควาญช้างให้นอนที่ปลายเท้าของหมอเฒ่า หรือปัตติยา เป็นต้น (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

การอยู่ในป่าในระหว่างการออกคล้องช้าง ควาญช้าง และหมอช้างทุกคน จะต้อง “เข้ากรรม” และ ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อห้ามที่มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด รวมทั้งจะต้องสื่อสาร กันด้วยภาษาผีปะคำ หรือภาษาป่าด้วย นอกจากนั้น ครอบครัวย่อยที่อยู่ทางบ้านก็จะมีข้อปฏิบัติและ

ซื้อห้ามด้วยเช่นกัน เช่น ภรรยาที่อยู่ทางบ้านห้ามพบปะหรือพูดคุยในที่ลับกับชายอื่น ห้ามแต่งตัวสวยงาม ห้ามพูดจาหยาบคาย เป็นต้น

ก่อนออกคล้องช้าง ักติยาช หรือ คุรบาจะให้หมอช้างที่มีความชำนาญออกไปตามรอยเท้าช้าง หรือฝูงช้าง เมื่อทราบว่ายู่ที่ใดแล้ว คณะหมอช้างก็จะเตรียมการออกไปคล้องช้าง ส่วนใหญ่จะเป็นเวลากลางคืนช่วงพลบค่ำที่มีเดือนหงาย เพราะเป็นเวลาที่ช้างป่า ออกหากิน และช้างตาไม่ค่อยดี จับง่าย แต่บางโอกาสก็จับกลางวันด้วยหากไปพบโขลงช้างป่าเข้าพอดี

วิธีการคล้องช้าง หมอช้างจะขี่คอช้างค่อ และถือไม้คันทามที่มีวงบาศและเชือกปะกำต่อที่ปลายไม้ ความยาวจะนั่งท้ายช้าง คอยช่วยหมอช้างและตีช้างด้วยไม้คันทามเพื่อให้ช้างวิ่งไล่ช้างป่า (ในกรณีที่ต้องไล่จับ) วิธีการมี 3 แบบ ได้แก่ แบบวงคว่ำ คือไปเข้าคล้องด้านขวาช้างป่า แบบบ่วงหงาย ไปเข้าคล้องด้านซ้ายของช้างป่า และแบบแซกโพน โดยการเสียบหรือแทงไม้คันทามและบ่วงบาศเข้าระหว่างขาหลังของช้างป่า

เมื่อได้ช้างป่ามาแล้ว จะนำมาผูกไว้กับต้นไม้ หรือเรียกว่าการ เข้ากก โดยจะคให้น้ำและอาหารเป็นเวลา ประมาณ 1-3 วัน เพื่อทรมานช้างให้ยอมจำนน และสามารถนำมาฝึกให้เชื่อฟังได้ง่าย

การออกไปคล้องช้างป่ามีระยะเวลาดั้งแต่ 1 เดือน ถึง 1 ปี ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับจำนวนช้างป่าที่จับได้ หมอช้างที่จับช้างป่าชนิดพิเศษได้ เช่น ช้างสีดอ ช้างพี่พลาย นายแม่ หางดอก ทอกแก้ว ก็จะได้เลื่อนระดับตำแหน่งหมอช้างขึ้นอีก 1 ระดับ

ช้างป่าที่คล้องได้มา จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เจ้าของช้างค่อ 1 ส่วน หมอช้างที่นั่งคอช้าง 1 ส่วน และความยาวช้างที่นั่งท้ายช้าง 1 ส่วน หากได้ช้างมาสามารถแบ่งลงตัวก็จะแบ่งช้างกันเลยแต่หากแบ่งไม่ลงตัว เช่น ได้ช้างมา 2 ตัว ก็จะขาย และนำเงินมาแบ่งกัน เป็นต้น

3. วิถีชีวิตและการปรับตัว

ภายหลังจากที่ไม่มีการศึกสงครามแล้ว นับแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา กองช้างหลวงก็ถูกยุบเลิกไป ทหารกลุ่มหนึ่งไม่ได้เดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม และได้ตั้งรกรากต่อมาในบริเวณบ้านค่ายหมื่นแผ้วในปัจจุบัน รวมทั้งยังคงดำเนินชีวิตการคล้องช้างป่าเช่นเดิม เนื่องจากบริเวณบ้านค่ายหมื่นแผ้วมีชัยภูมิที่ดี เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำชีไหลผ่าน จึงเหมาะแก่การเลี้ยงช้างเป็นอย่างยิ่ง

ช้างป่าที่คล้องมาได้ในช่วงแรกๆ จะขายให้แก่พ่อค้าช้าง ที่เข้ามาซื้อถึงที่ โดยส่วนใหญ่มาจากจังหวัด เพชรบูรณ์ เลย อุดรธานี ลำปาง เป็นต้น โดยพ่อค้าเหล่านี้จะนำช้างป่าที่ฝึกให้เชื่อฟังแล้วไปใช้เองบ้าง ขายต่อให้กับกลุ่มคนชักลากไม้ในป่าบ้าง หรือนายทุนทำไม้บ้าง อย่างไรก็ตาม ในช่วงปี พ.ศ. 2500-2505 เป็นต้นมา ปริมาณช้างป่าลดลงมาก การนำคณะออกไปคล้องช้างป่า

แต่ละครั้ง ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จไม่ได้ช้างป่ากลับมา จึงทำให้ต้องยุติการออกไปคล้องช้างป่าในที่สุด และเมื่อไม่สามารถจับช้างป่าตัวใหม่ได้ จึงขาดรายได้จากการขายช้างป่า ชาวบ้านจึงหันไปรับจ้างลากซุงลากไม้ตามจังหวัดต่าง ๆ แทน

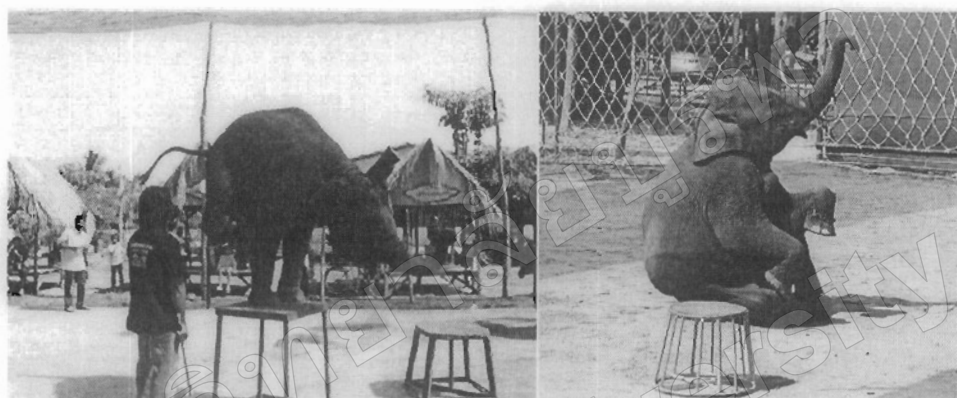
ต่อมาเมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ออกกฎหมายยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ (พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 พ.ศ. 2532 ลงวันที่ 14 มกราคม 2532) การทำธุรกิจป่าไม้จึงต้องยุติลง ช้างไม่มีงานทำ คนเลี้ยงช้างบ้านค่าย จึงเริ่มนำช้างไปรับจ้างแหงงานบุญประเพณีต่าง ๆ แต่รายได้ก็ยังไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงปากท้องของทุกคนและช้าง เนื่องจากช้างมีจำนวนมากแต่งานมีน้อย และค่าจ้างก็ราคาถูกลง (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556)

ต่อมามีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งรวมตัวกัน ในนามคณะช้างไทย เมื่อปี พ.ศ. 2536 เพื่อฝึกช้างสำหรับการแสดง และนำไปแสดงตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดใกล้เคียง โดยการล้อมผ้าและเก็บบัตรเข้าชม ปรากฏว่าได้รับความสนใจมีผู้เข้าชมจำนวนมาก ซึ่งการแสดงจะย้ายไปตามจุดต่าง ๆ ไม่ได้ตั้งอยู่ ณ จุดเดิม จนกลายเป็นคณะช้างเร่คณะแรกของหมู่บ้าน (อิน แผนวิชิต และลิ ประดับค่าย, สัมภาษณ์, 16-17 พฤศจิกายน 2556) รายได้จากการนำช้างออกไปแสดงของคณะช้างไทย เฉลี่ยประมาณ 40,000-50,000 บาทต่อเดือน ซึ่งก็ถือว่าเป็นรายได้ที่ดีมากในช่วงเวลานั้น โดยมีช้างร่วมคณะจำนวน 10 ตัว (ประจวบ อินทรโชติ และคณะ, 2544, หน้า 64)

อีก 1 ปีต่อมาคณะช้างไทยได้แยกตัวออกเป็น 2 คณะ โดยมีนายทุนมาให้การสนับสนุน ได้แก่คณะแก้วดุมบ้านบาน และ คณะจุ่มจิมโซ้ว มีการแสดงหรือโชว์ต่าง ๆ หลากหลายขึ้น มีระบบการจัดการที่ดีขึ้น แต่ละคณะสามารถจัดเก็บรายได้จากการแสดงเดือนละประมาณ 150,000-300,000 บาท (ประจวบ อินทรโชติ และคณะ, 2544, หน้า 62) โดยมาจากการขายบัตรเข้าชมการแสดง ผู้ใหญ่ราคา 20 บาท เด็กราคา 10 บาท รวมทั้งบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจำหน่ายอาหารช้าง (กล้วย อ้อย) ถูกละ 20 บาท การให้เช่าเก้าอี้นั่งชมการแสดงตัวละ 5 บาท ขายน้ำอัดลมและอาหารทานเล่น เช่น ลูกชิ้นทอด เป็นต้น ซึ่งนับเป็นรายได้ที่ดีมาก อย่างไรก็ตามรายได้ข้างต้นนายทุนจะเป็นผู้จัดเก็บทั้งหมด และจะแบ่งจ่ายให้กับสมาชิกในคณะเป็นรายเดือน โดยช้างได้ค่าตัวเดือนละ 3,000 บาท โฆษกสนามเดือนละ 800 บาท คาวาญช้างและเด็กสนามเดือนละ 400 บาท (ลายทองเหรียญ มีพันธุ์, 2552, หน้า 46)

รายได้จำนวนมากที่คณะช้างเร่ได้จากการแสดงในแต่ละครั้งข้างต้น ทำให้ครอบครัวคนเลี้ยงช้างอื่น ๆ หันมาให้ความสนใจฝึกช้างเข้าร่วมการแสดงของคณะช้างเร่จำนวนมาก และแตกเป็นคณะย่อยต่าง ๆ อีกหลายคณะ โดยปัจจุบันมีจำนวนทั้งสิ้น 14 คณะ แต่ละคณะประกอบด้วยช้าง 3-5 เชือก คาวาญช้าง หมอช้าง เท่ากับจำนวนช้าง และคนงานอีกไม่น้อยกว่า 15 คน คณะช้างเร่ที่

เกิดขึ้นในภายหลังนี้ เป็นการรวมตัวกันเองของคนเลี้ยงช้างชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้ว ลงทุนสร้างคณะเอง โดยแต่ละคณะต้องมีรถบรรทุกช้างอย่างน้อย 2 คัน รถขนส่งภาระและคนอีกอย่างน้อย 2 คัน อุปกรณ์และเครื่องขยายเสียง และเงินทุนหมุนเวียนจำนวนประมาณ 30,000-50,000 บาทต่อคณะ ทำให้กลุ่มคนเลี้ยงช้างมีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นมากจากการไปกู้ยืมเงินมาลงทุน แต่รายได้จากการแสดงก็สามารถนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของสมาชิกในคณะและชำระหนี้ที่กู้ยืมมาได้ (สัญญา พรหมสิทธิ์, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2556)

ภาพที่ 55 การแสดงช้างของคณะช้างเร่ บ้านค่ายหมื่นแผ้ว

กล่าวโดยสรุป ชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้ว เป็นกลุ่มคนเลี้ยงช้างชาติพันธุ์ลาว มีวัฒนธรรมการคล้องช้างที่สืบทอดกันมานานร่วม 200 ปี ในระยะแรกๆ เป็นการจับช้างป่าเพื่อส่งให้กับกองทัพทางราชการ ต่อมาเมื่อสงครามสิ้นสุดลงก็คล้องช้างป่าเพื่อนำมาฝึกและขายต่อให้กับพ่อค้าช้าง (นายฮ้อยช้าง) กลายเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้าน ภายหลังจากยุติการจับช้างป่า ในปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา เนื่องจากช้างป่าลดลงและหาจับไม่ได้อีก ช้างที่จับมาได้ก่อนหน้านี้จึงเลี้ยงเก็บไว้ใช้งานและหารายได้โดยการไปรับจ้างชักลากไม้ในป่า ต่อมา มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง รวมตัวกันนำช้างมาฝึกเพื่อการแสดง และทดลองนำไปแสดงตามอำเภอต่าง ๆ และจังหวัดใกล้เคียง มีการล้อมผ้า ขยับครเข้าชมการแสดงของช้าง ขายอาหารช้างและขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ ปรากฏว่าได้รับความสนใจมาก ทำให้คณะช้างเร่มีรายได้เป็นกอบเป็นกำ คนเลี้ยงช้างครอบครัวอื่น ๆ จึงหันมาให้ความสนใจฝึกช้างเพื่อการแสดงกันทุกครอบครัว โดยปัจจุบันมีคณะแสดงช้างเร่ของหมู่บ้าน จำนวน 14 คณะ เป็นต้น

วัฒนธรรมการคล้องช้างของชาวกูย กวย หรือส่วย บ้านตากกลาง

ลักษณะทางกายภาพ

หมู่บ้านตากกลาง ปัจจุบันแยกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 9 และ 13 ขึ้นกับตำบลกระโพ อำเภอกำตูม จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่บริเวณดงหรือป่าขนาดใหญ่ 2 แห่ง คือ ดงสายทองซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก และดงภูดินซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สันนิษฐานว่ามีการก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณ 200 ปี ก่อน (ชั้น ศรีสวัสดิ์, 2533, หน้า 23) บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากมีลำน้ำชีและลำน้ำมูลไหลมาบรรจบกัน ซึ่งชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า “วังทะเล” และในอดีตจะมีช้างป่ามาหากินบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก

ในอดีตบริเวณหมู่บ้านตากกลางไม่ได้เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านชาวกูยเลี้ยงช้างมาตั้งแต่แรก แต่มีกลุ่มคนไทยที่พูดภาษาลาวตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว มี ตากัง ตาทิด และตาพรหม เป็นอาทิ โดยมีอาชีพขายเรือข้ามฟากและต้มเกลือ แต่เนื่องจากบริเวณนี้มีช้างป่าลงมาหากินจำนวนมาก ทำให้ชาวส่วยที่มีอาชีพโพนช้างจากบ้านเมืองถึง อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ นำโดย หมออย่าง หมอแก้ว และหมอโธ๊ะ เป็นต้น ได้มาโพนช้างในบริเวณนี้อยู่บ่อย ๆ จนมีความสนิทสนมกับกลุ่มของ ตากัง ตาทิด และตาพรหม ด้วยช่วยกันมีที่ดี มีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเพื่อความสะดวกในการออกโพนช้าง กลุ่มชาวกูยโพนช้างจึงพาญาติพี่น้องย้ายถิ่นจากบ้านเมืองถึง มาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยกับกลุ่มของชาวลาวบริเวณบ้านตากกลางปัจจุบันนับแต่นั้นมา สำหรับคำว่า “ตากกลาง” ที่เป็นชื่อหมู่บ้านในปัจจุบัน น่าจะตั้งชื่อมาจากผู้ที่มาอยู่ในบริเวณนี้คนแรกๆ คือ ตากัง แต่ได้เรียกเพี้ยนมาเป็น “ตากกลาง” ในเวลาต่อมา (สุชะ กิ่งมณี, 2530, หน้า 13-14)

ชาวกูยดั้งเดิม อาศัยอยู่ตามแนวลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณแนวเทือกเขาพนมดงรัก หรือพนมดงรัก ชอบอาศัยอยู่ตามป่าเขา ชอบอิสระ ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใคร บางทีเรียกเขมรป่าดง บางทีเรียกพวกข่า ซึ่งพวกข่าก็คือกลุ่มชาวกูยเช่นกัน แต่จะใช้เรียกในท้องที่ประเทศลาว ที่อาศัยอยู่ในแถบเมืองอัตตะปือ เมืองแสนปาง เมืองสาละวัน เมืองคำทอง แขวงจำปาสักดี (กรมศิลปากร, 2550)

ชาวกูย ได้เริ่มอพยพย้ายถิ่น ในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ตลอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22-24 แต่การอพยพครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 จากบริเวณเมืองอัตตะปือ แสนปาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ข้ามแม่น้ำโขงมาทางฝั่งตะวันตก โดยมีเหตุผลสำคัญกล่าวกันว่า เพื่อหนีการบีบคั้นทางจิตใจ และการถูกข่มเหงบังคับให้จัดหาช้างศึกให้กับนครจำปาสักดี อันเป็นเหตุผลที่แตกต่างจากชาวลาวกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาในประเทศไทย บริเวณ

ภาคกลางและภาคตะวันออกนั้น เนื่องเพราะต้องการลี้ภัยสงครามและบางกลุ่มถูกทหารไทยกวาดต้อนมา ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวญจึงต้องการแสวงหาดินแดนที่จะใช้ชีวิตอิสระ จึงได้มุ่งหน้ามาทางทิศตะวันตก และมาตั้งถิ่นฐานบ้านใหม่ บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งตามบริเวณแนวเทือกพนมดองแร็ก ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณภาคอีสานตอนล่างของไทย ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา มหาสารคาม บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เป็นต้น ชาวญบ้านตากกลางในปัจจุบันจึงน่าจะสืบเชื้อสายมาจากเมืองอัตปือ แส่นปางเช่นเดียวกัน

ปัจจุบัน บ้านตากกลาง ตั้งอยู่บนเนินดินที่ลาดเอียงลงไปทางทิศเหนือจนจรดบริเวณที่ลำน้ำชีไหลมาบรรจบกับลำน้ำมูล ที่เรียกกันว่า “วังทะลุ” อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลกะโพ อำเภอกำตูม จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ไปทางทิศเหนือตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 (สุรินทร์-ร้อยเอ็ด) เป็นระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร(จาก อำเภोजอมพระ ไปทางด้าน อำเภอกำตูม อีกประมาณ 10 กิโลเมตร) จากนั้นแยกซ้ายที่ กม.35 ไปที่หมู่บ้านตากกลางอีกประมาณ 22 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านกะโพ ตำบลกะโพ
ทิศใต้	ติดกับบ้านดาตย์ ตำบลกะโพ
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านหนองบัว ตำบลกะโพ และวังทะลุ
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านกะโพ ตำบลกะโพ

พื้นที่ของชุมชนบ้านตากกลางมีประมาณ 2 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,250 ไร่ มีพื้นที่ตั้งรกรากใหญ่ขนาด 2 ด้าน ด้านทิศตะวันออก เรียกว่าดงสายทอ มีพื้นที่ประมาณ 12,968 ไร่ ด้านทิศตะวันตกเรียก ดงภูดิน มีพื้นที่ประมาณ 7,818 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 1,331 คน แยกเป็นชาย 679 คน หญิง 652 คน มีจำนวนครัวเรือน 312 หลังคาเรือน ปัจจุบันแบ่งเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 9 และ หมู่ 13 ตำบลกะโพ อำเภอกำตูม จังหวัดสุรินทร์ (องค์การบริหารส่วนตำบลกะโพ)

ภาพที่ 57 ศาลปะกาประจำหมู่บ้านตากกลางและครูบาช้าง

การไหว้ศาลปะกาของชาวกูยเลียงช้างบ้านตากกลาง แบ่งระดับความสำคัญออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542, หน้า 1229-1321)

1.1 พิธีไหว้ผีปะกาประจำปี ซึ่งชาวกูยเรียกว่า พิธีกรรม (ฮึม) ชะเราะเปอะเผียก ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุด โดยจะทำในช่วงย่างเข้าฤดูฝน ทำพิธีหน้าศาลปะกาของกำหลวงพืด (ครูบาใหญ่) แต่ละบ้าน ลูกหลานญาติมิตร ลูกศิษย์ในสายครูบานั้นจะมารวมกัน นำเครื่องเช่น ไหว้ ซึ่งประกอบด้วย หัวหมูครบเครื่อง ไก่ต้ม เหล้าขาว หมากพลู บุหรี่ อาหารคาวหวาน ผลไม้ น้ำส้ม น้ำหวาน ผ้าไหม มาทำพิธีไหว้ศาลปะการ่วมกัน โดยครูบาใหญ่ หรือ กำหลวงพืดจะเป็นผู้นำในการทำพิธี ซึ่งจะมีการสวดบูชาเป็นคาถาผีปะกา เพื่อให้คุ้มครองและนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของวงศ์ตระกูล เป็นต้น

1.2 พิธีกูบเทวะด้า (คล้องช้าง) เป็นพิธีกรรมสำคัญรองลงมา เป็นพิธีไหว้ศาลปะกา ก่อนที่จะออกไปโปนช้างป่า ซึ่งกำหลวงหรือครูบาผู้เป็นหัวหน้าคณะจะเป็นผู้ทำพิธี ช้างทุกตัวจะต้องมาเข้าทำพิธีพร้อมด้วยเชือกปะกา หมอช้าง และควาญช้างทุกคนจะต้องมาพร้อมกัน ณ

ศาลปะกำของกำหลาง หรือครูบาผู้เป็นหัวหน้าคณะ การเตรียมเครื่องเช่น ไห้วก็คล้ายกับการไหว้ ศาลปะกำประจำปี แต่จะเล็กกว่า หรือมีเพียงชุดเดียว และมีพิธีเสี่ยงทายคางไก่ เพื่อดูว่าการออกไป โพนช้างป่าครั้งนี้ จะมีความโชคดีหรือไม่อย่างไร ถ้าคางไก่ไส ขาว สวย ปลายชี้เข้าหาตัว ไค้งสวยงาม เชื่อกันว่าจะมีโชคในการโพนช้างป่า เดินทางปลอดภัย หัวหน้าคณะก็จะนัดหมายวัน เวลาและสถานที่ กับบรรดาหมอช้าง ควบคุมช้างที่จะออกไปโพนช้างต่อไป และเมื่อหมอช้างกลับมา บ้านก็จะมาทำพิธีเช่น ไห้วศาลปะกำของตนด้วย แต่หากคางไก่เขียวคล้ำ ไม่สวยงาม ครูบาใหญ่ก็จะ ยกเลิกการออกเดินทางไปโพนช้างป่า เพราะอาจจะเกิดเหตุเภทภัยที่ไม่ดีกับคณะที่เดินทางออกไป โพนช้าง จากนั้นจึงค่อยหาฤกษ์เดินทางใหม่ โดยจะมีการทำพิธีบูชาตะไค้ก่อนออกเดินทางอีกครั้ง

1.3 พิธีไหว้ศาลทั่ว ๆ ไป เป็นพิธีเช่นสรวงบอกกล่าวต่อผีปะกำ เรียกว่า แซนชะ โหมดปะกำ เพื่อให้ผีปะกำคุ้มครองให้ชีวิตของตนและครอบครัวมีความสุข ปลอดภัย อยู่ดีกินดี และมีความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งการขอขมา (ผิผี-ขอโทษผี) (หมิว ศาลางาม, อิน แสนดี และ บุญมา แสนดี, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556) พิธีแซนชะโหมดปะกำนี้สามารถทำได้ทุกโอกาส ตั้งแต่ การเกิด การบวช การแต่งงาน การเจ็บป่วย การตาย เป็นต้น เครื่องเช่น ไห้วก็มีตั้งแต่แบบเรียบง่าย เช่น กรวยขันห้า เหล้า หมากพลู หรือจัดแบบชุดใหญ่มีไค้ต้ม เป็ด หัวหมูด้วยก็ได้ ตามฐานะ ของคนไหว้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา พิธีบูชาตะไค้ได้หายไปเนื่องจากไม่มีประเพณีการเดินทางออกไปโพนช้างป่าอีกแล้ว สำหรับพิธีไหว้ศาล ปะกำประจำปี แต่ละบ้านที่ยังมีศาลปะกำก็จะยังคงยึดถือปฏิบัติในการไหว้เช่นเดิม รวมทั้งพิธี ไห้วศาลปะกำทั่วไป หรือ แซนชะโหมดปะกำ ก็จะทำพิธีแบบเรียบง่ายไม่ยุ่งยาก และทำพิธีโดย หมอช้างในสายตระกูลที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะกำหลางพืด หรือกำหลางส่วนใหญ่ก็เสียชีวิตกันไป เกือบหมดแล้ว (หมิว ศาลางาม, อิน แสนดี และบุญมา แสนดี, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556)

นอกจากผีปะกำที่ชาวภูยเลียงช้างบ้านตากลางนับถือแล้ว ยังมีการนับถือผีปู่ตา หรือ “ยะจ๊ะ” ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวภูยอีกด้วย รวมทั้งการนับถือ เจ้าพ่อวังทะลุ ที่มีการเล่าสืบถึง ความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การทำกิจการงานใด ๆ รวมทั้งการบวชนาค ก็จะไปบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อวัง ทะลุด้วย เป็นต้น

2. การคล้องช้าง (โพนช้าง)

การออกไปโพนช้างของกลุ่มชาวภูยบ้านตากลาง จะมีพิธีกรรมตั้งแต่ก่อนออกเดินทาง พิธีกรรมระหว่างที่อยู่ในป่า และพิธีกรรมหลังจากจับช้างป่าได้แล้ว (รักษพล สกุลวัฒนา, 2535, หน้า 65) พิธีกรรมก่อนออกเดินทางเพื่อไปโพนช้าง ก็เป็นพิธีไหว้ศาลปะกำและเสี่ยงทายคางไก่ หรือเรียกว่า พิธีถอดกระดูกคางไก่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวเทพเจ้าผีปะกำ หรือผีบรรพบุรุษ ที่ชาวภูย

เสียงช้างนับถือ ซึ่งจะทำพิธีโดยครุบาใหญ่ หรือ กำหลวงพืด หรือครุบาผู้เป็นหัวหน้าคณะในการออกไปโพนช้าง เมื่อเสียงทยอยทางไก่อและได้รูปลักษณะทางไก่อที่ดีแล้ว ก็จะนัดหมายวันเวลาออกเดินทางเพื่อไปโพนช้างในป่าต่อไป

พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ไปโพนช้างได้แก่บริเวณป่าท่าเสือ และป่าท่าสะอาด หรือซาอะ เขตเมืองพระตะบอง เขียมเรียบ (เขียมราบ) และศรีโสภณ ประเทศกัมพูชา คุณตาหมีว ศาลางาม (หมอสวดคำอาวโศ) อายุ 86 ปี (2556) เล่าให้ฟังว่า ช้างป่าบริเวณป่าท่าเสือ และท่าสะอาด หรือท่าสะอาดนี้มีช้างชุมมามาก ไก่ลงหนึ่ง ๆ มีเป็นร้อย ๆ ตัว เดินทางไปจับกันที่นี่ทุกปี หลายครั้งที่คณะโพนช้างชาวภูยกจากบ้านตากกลาง และหมู่บ้านใกล้เคียง ได้ไปพบกับคณะเถื่อนช้างของปัตติยา ส่อง อบอุ่น แห่งบ้านปะคำ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณพื้นที่ป่าประเทศกัมพูชาแห่งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับที่คุณตาส่อง อบอุ่น (ปัตติยา) (อายุ 95 ปี) ที่เล่าให้ฟังในลักษณะเดียวกัน (ส่อง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556; หมีว ศาลางาม, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556)

อุปกรณ์สำหรับโพนช้างของชาวภูยกบ้านตากกลาง ประกอบด้วย 1. เชือกปะคำ หรือเชือกบาศ ที่ทำจากหนังควาย 3 ตัว พันเป็นเกลียว ใช้คล้องช้างเชลยและผูกไว้กับต้นไม้ 2. ไม้คันทาม และบ่วงบาศ ใช้สำหรับสอดเข้าไปในขาช้างป่า เพื่อให้ติดขาและรัดขาด้วยบ่วง เป็นวิธีการจับช้างแบบไล่คล้องช้าง 3. ทามคอ 4. พะแหนกล้า (สายลำโพง-เชือกถ่วงช้าง) 5. กะหรั้น 6. สะไนหรือเสนงเกล 7. งก เป็นต้น

การแต่งตัวของชาวภูยกบ้านตากกลางในการออกไปโพนช้าง ควาญช้าง หมอช้าง ครุบาช้าง จะนุ่งผ้าโสร่งผูกโจงกระเบน พาดคอด้วยผ้าขาวม้า 1 ผืน ห้ามสวมกางเกง ห้ามสวมเสื้อ ตลอดระยะเวลาที่ออกเดินทางไปโพนช้าง (หมีว ศาลางาม, อิน แสนดี และบุญมา แสนดี, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556)

ในขณะที่คณะออกเดินทางจากหมู่บ้าน หมอช้างจะเป่าสะเนงเกล ซึ่งทำจากเขาควายแห้ง เพื่อเป็นอาณัติสัญญาณให้คณะออกเดินทาง และเพื่อเป็นที่รับรู้กันของคนทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งผีประจำด้วย การเป่าสะเนงเกลนี้จะเป่าใน 3 โอกาส (รักษพล สกฤตวัฒนา, 2535, หน้า 62) คือ โอกาสในการออกไปคล้องช้าง โอกาสอยู่ในป่า เพื่อให้สมาชิกทราบที่ตั้งของชมรมที่พัก และโอกาสที่กลับออกมาจากป่า เพื่อเป็นสัญญาณให้ทุกคนรับรู้ รวมทั้งญาติพี่น้องและครอบครัวที่อยู่ทางบ้านด้วย (เป่าเมื่อเดินทางมาถึงหมู่บ้าน)

ในระหว่างอยู่ในป่า ทุกคนจะต้องเข้ากรรม โดยจะมีข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ ทั้งคนที่เดินทางออกไปโพนช้าง เช่น จะต้องไม่พูดจาหยาบคาย ไม่พูดปดหรือมีความลับต่อกัน ห้ามยุ่งเกี่ยวกับหญิงอื่น ไม่หยอกล้อกัน ไม่กินเนื้อช้าง เสือ และงูเหลือม พูดจอกันด้วยภาษาผี หรือภาษาป่าเท่านั้น เป็นต้น ส่วนคนที่อยู่ทางบ้าน ก็มีข้อห้ามเช่นกัน อาทิ ห้ามแต่งตัวสวยงาม ห้ามนั่งตาม

บันไดบ้าน ห้ามไปนอนกางที่อื่น ห้ามคนอื่นขึ้นบ้าน เป็นต้น ฝ่ายที่ออกไปโพนซ้าง หากได้กระทำ ความผิดในการเข้ากรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องมิพิธิล้างมลทิน เพื่อให้เป็นคนบริสุทธิ์ โดย จะต้องมีการสารภาพความผิดที่ตนได้ก่อขึ้น พร้อมถวายข้าวสาร ดอกไม้ รูปเทียน และเงิน 12 บาท เพื่อเป็นการขอขมา หรือล้างมลทิน ดอกล้างพืด หรือครุบาผู้เป็นหัวหน้าคณะ เรียกว่า พิธิปะสะ (หมิว ศาลางาม, อิน แสนดี และบุญมา แสนดี, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556)

เมื่อเดินทางเข้าไปถึงป่าอันเป็นพื้นที่ที่จะโพนซ้างแล้ว กาล้างพืดก็จะทำพิธิเปิดป่า เบิกไพร โดยตั้งศาลเล็ก ๆ ขึ้นมา พร้อมเครื่องเช่น ไห้วง่าย ๆ เช่น เนื้อสัตว์ เหล้าขาว ข้าวสาร หมาก พลู บุหรี่ เป็นต้น เป็นการบอกเจ้าป่าเจ้าเขา ผีป่า เทวดา อารักษ์ทั้งหลายให้รับรู้ถึงการมาของพวก หมอซ้างนี้ เพื่อขออนุญาตจับซ้างป่าและขอให้ช่วยไล่ซ้างออกมาให้จับมาก ๆ รวมทั้งช่วยปกปักรักษาคุ้มครองด้วย

ภายหลังการทำพิธิเปิดป่า เบิกไพรเสร็จแล้ว กาล้างพืดก็จะหาสถานที่ที่เหมาะสมแก่ การตั้งชมรมที่พัก เสร็จแล้วจะทำพิธิก่อกองไฟศักดิ์สิทธิ์ หรือ กองกำพวด ซึ่งมี 3 กอง คือ จุดไว้ ด้านหน้าชมรม 1 กอง ซึ่งกองนี้จะใช้สำหรับการหุงหาอาหาร จุดบุหรี่ และอื่น ๆ กองที่ 2 ด้านขวา ของชมรม เรียกกำพวดสะดำ และกองที่ 3 อยู่ด้านซ้ายชมรม เรียกว่า กำพวดสะเดียง กองไฟกองที่ 2 และ 3 ห้ามนำไปใช้ประโยชน์ และต้องดูแลไม่ให้ไฟดับตลอดเวลา

ลำดับทางการปกครองของชาวภูเงียงซ้างแบ่งเป็น 5 ลำดับ คือ 1. มะหรือจา (จ่า) เป็น ตำแหน่งความซ้าง 2. หมอสะเดียง 3. หมอสะดำ 4. ครุบา หรือครุบาเล็ก (กาล้างพืด) 5. ครุบาใหญ่ หรือหมอเฒ่า หรือ กาล้างพืด ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของคนเงียงซ้างชาวภูเงียง หัวหน้า คณะอาจเป็นครุบาใหญ่ หรือ อาจเป็นครุบาก็ได้ ซึ่งทุกคนจะต้องเชื่อฟังหัวหน้าคณะเท่านั้น การนอน ในชมรมที่พัก เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ครุบาใหญ่จะได้นอนก่อน โดยนอนด้านขวาสุดของชมรม และไล่เรียงมาทางด้านซ้าย ตามลำดับจากตำแหน่งสูงลงไปต่ำ ส่วนความมะหรือจา นั้นจะนอน หลังสุดและนอนบริเวณปลายเท้าของครุบาใหญ่

การเตรียมตัวออกโพนซ้างป่า ครุบาใหญ่จะให้หมอซ้างที่มีความชำนาญออกไปตามรอย เท้าซ้าง หรือโขลงซ้างป่า ซึ่งเรียกว่าการไป “โปลัด” เมื่อทราบว่โขลงซ้างป่าอยู่ที่ใดและจะมุ่งหน้า ไปทิศทางใดแล้ว คณะหมอซ้างก็จะเตรียมการออกไปคล้องซ้าง ไม่จำกัดเวลาว่าจะเป็นเวลากลางวัน หรือกลางคืน แต่ส่วนใหญ่หมอซ้างชาวภูเงียงจะนิยมโพนซ้างในช่วงกลางวันมากกว่า เพราะมองเห็น ซ้างได้ชัดเจน และเลือกคล้องซ้างตัวที่เหมาะสมได้สะดวกดี

วิธีการคล้องซ้าง ครุบาใหญ่จะแบ่งซ้างต่อออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มซ้างหมอสะเดียง กลุ่มซ้างหมอสะดำ และกลุ่มครุบาใหญ่ ให้ตีปีกซ้างและขาโอบล้อมซ้างป่าไว้ เมื่อซ้างป่าเห็นก็จะ ตกใจและเริ่มซุลมุนไม่เป็นกระบวน ในช่วงนี้ครุบาหมิว ศาลางามเล่าว่า เป็นจังหวะที่หมอซ้างที่

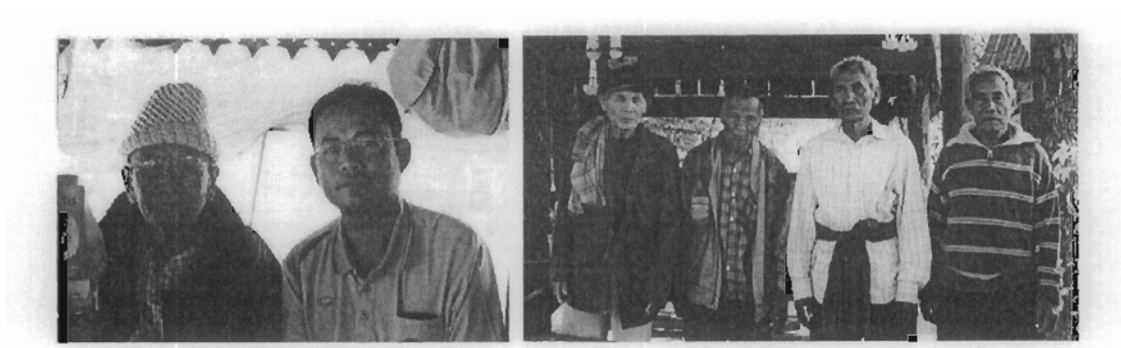
นั่งคอช้างต่อแต่ละตัว จะหมายตาช้างป่าของใครของมัน เมื่อได้สัญญาณจากครุบาใหญ่ก็เลือกเข้า โพนตัวที่หมายตาไว้ จะเปลี่ยนกลางคันไม่ได้ เพราะจะไม่ได้ช้าง ยกเว้นช้างป่าตัวเดียวกันหมายตาไว้หลายคน ก็อาจเปลี่ยนช้างป่าตัวที่สนใจเป็นตัวใหม่ ในกรณีที่โพนช้างป่าได้ตัวเดียวกัน ครุบาใหญ่จะเป็นผู้ตัดสินจากหลักฐานว่าใครสมควร ได้เป็นเจ้าของช้างป่าตัวนั้น เป็นต้น

การเข้าโพนช้างนั้น หมอช้างจะขี่คอช้างต่อ และถือไม้คันทามที่มีบ่วงบาศและเชือกปะกำ ต่อที่ปลายไม้ มีควาญช้างนั่งอยู่ท้ายช้าง คอยช่วยเหลือหมอช้างและตีช้างด้วยไม้หรงอกให้ช้างต่อวิ่งไล่ช้างป่า (ในกรณีที่ต้องไล่จับ) วิธีคล้องมี 3 แบบ เช่นกัน ได้แก่ แบบบ่วงคว่ำ คือไปคล้อง ด้านขาช้างป่า แบบบ่วงหงาย ไปคล้องด้านหลังของช้างป่า และแบบแซกโพน คือเสียบไม้คันทาม และบ่วงบาศเข้าระหว่างขาหลังของช้างป่า เมื่อคล้องขาได้แล้ว ควาญมะหรือจา ที่อยู่ท้ายช้าง จะกระโดดลงเถาปลายเชือกปะกำอีกด้านหนึ่งวิ่งไปผูกไว้กับต้นไม้ เพื่อดึงรั้งช้างป่าไว้

(หมิว ศาลางาม, อิน แสนดี และบุญมา แสนดี, สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2556)

ช้างป่าที่จับมาได้ เรียกว่า ช้างเชลย จะนำมาผูกไว้กับต้นไม้ โดยจะค้ำให้น้ำและอาหาร เป็นเวลา ประมาณ 1-3 วัน รวมทั้งให้สวมทามคอที่มีเหล็กแหลมด้วย หากช้างคืนมากก็จะปักคอจนบาดเจ็บ ทั้งนี้เพื่อทรมานช้างให้ยอมจำนน และสามารถนำมาฝึกให้เชื่องได้ง่าย จากนั้นจะทำพิธีโปรดรวงวาน เพื่ออัญเชิญผีสาวนางไม้ เทวดา ออกจากช้างป่า ให้มาเป็นช้างบ้าน หรือภาษาญายเรียก “อะจิง” เพื่อนำไปฝึกใช้งานต่อไป

การออกไปคล้องช้างป่ามีระยะเวลาตั้งแต่ 1 เดือน ถึง 1 ปี ไม่นานอน ขึ้นอยู่กับจำนวนช้างป่าที่จับได้ หมอช้างที่จับช้างป่าชนิดพิเศษได้ เช่น ช้างสีคอ ช้างพีพลาย นายแม่ หางดอก ทอกแก้ว ก็จะได้เลื่อนระดับตำแหน่งหมอช้างขึ้นอีก 1 ระดับ

- หมอบุณมา แสนดี (85 ปี) และผู้วิจัย (จากซ้าย) 1. หมอมหิว ศาลางาม(86 ปี)
 2. หมอหนู ศาลางาม (81 ปี)
 3. หมออิน แสนดี (82 ปี)
 4. หมอมา ทรัพย์มาก (72 ปี)

ภาพที่ 58 ครูบาช้างชาวกูยบ้านตากกลาง และหมู่บ้านใกล้เคียง

ช้างเชลยที่จับได้มา จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เจ้าของช้างต่อ 1 ส่วน หมอช้างที่นั่งคอช้าง 1 ส่วน และควาญช้างที่นั่งท้ายช้าง 1 ส่วน หากแบ่งไม่ลงตัวก็จะขายและนำเงินมาแบ่งกัน เป็นดังนี้

3. วิถีชีวิตและการปรับตัว

เมื่อจับช้างป่ามาได้แล้ว จะทำการฝึกให้เชื่องซึ่งจะใช้เวลาดังแต่ 15 วัน ถึง 3 เดือน ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ฝึกส่วนหนึ่ง และตัวช้างเองที่ยอมจะเรียนรู้อีกส่วนหนึ่ง เมื่อฝึกเสร็จแล้วคนเลี้ยงช้างจะขายให้กับพ่อค้าช้าง เพื่อนำไปขายต่อในธุรกิจทำไม้ เช่น นำไปลากไม้ ลากซุง นอกจากนั้นก็จะเก็บเอาไว้เป็นช้างต่อ และเอาไว้ใช้งานในบ้านอีกส่วนหนึ่งด้วย เป็นต้น

ในช่วง ปี พ.ศ. 2500 เกิดปัญหาการสู้รบภายในประเทศกัมพูชา และปัญหาข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา ทำให้ชาวบ้านตากกลางเข้าไปจับช้างป่าในเขตประเทศกัมพูชาได้น้อยลงและไม่สามารถที่จะเข้าไปโดนช้าง หรือจับช้างป่าได้อีก นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา (หมิว ศาลางาม, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2554) ส่วนช้างป่าในพื้นที่ประเทศไทย มีจำนวนไม่มากและมักจะหากินอยู่ในป่าภูเขาสูง ไม่สามารถขึ้นไปจับได้ ดังนั้น ชาวกูยเลี้ยงช้างจึงต้องยุติอาชีพการโดนช้างตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สำหรับช้างที่ชาวบ้านจับมาได้ก่อนหน้านี้ ก็จะเลี้ยงเก็บไว้ใช้งาน ไม่ขาย โดยชาวบ้านจะรักเสมือนคนในครอบครัวเดียวกัน คอยดูแลเอาใจใส่ ให้อาหาร และพาไปเล่นน้ำ อาบน้ำในวังทะเลทุกวัน เป็นต้น

ในอดีต บริเวณหมู่บ้านตากกลางล้อมรอบด้วยพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ 2 แห่ง ได้แก่ ดงภูดิน และ ดงสายทอ มีพื้นที่รวมกันประมาณ 2 หมื่นกว่าไร่ นอกจากนั้น ยังมีแหล่งน้ำ “วังทะลุ” ที่มีแม่น้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ ลำน้ำชี และ แม่น้ำมูล ทำให้บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเลี้ยงช้างและการเพาะปลูก

หลังจากอาชีพการโพนช้างป่าในพื้นที่ประเทศกัมพูชาได้ยุติลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา คนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง ได้หันมาทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก เช่น การปลูกข้าว ส่วนการเลี้ยงช้างกลายเป็นอาชีพรอง โดยเลี้ยงไว้ใช้งานในบ้าน และเพื่อการรับจ้างในงานประเพณีต่าง ๆ ของชาวบ้านในละแวกใกล้เคียง รวมทั้งต่างจังหวัด เช่น งานบวชนาค งานแห่บุญผ้าป่า บุญกฐิน เป็นต้น

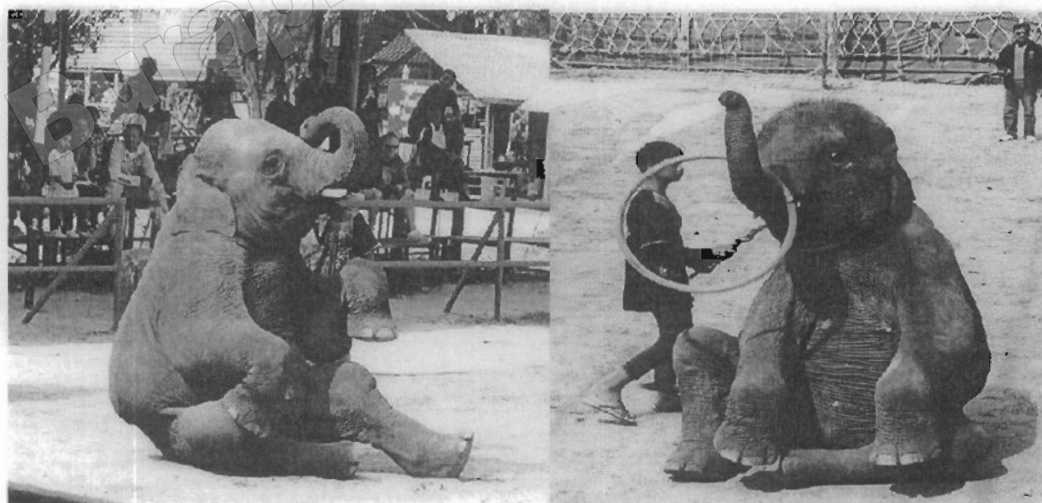
ต่อมาการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้านต่าง ๆ และนายทุนจำนวนมาก จึงทำให้แหล่งอาหารช้างลดลง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2532 ทางราชการได้ประกาศปิดป่า และนำไม้ยูคาลิปตัส และกระถินณรงค์ มาปลูกตามโครงการอีสานเขียว มีผลทำให้แหล่งอาหารช้างลดลง เพราะต้นไม้อื่นขึ้นไม่ได้ และไม้ทั้งสองชนิดไม่ใช่พืชอาหารช้าง ทำให้ดินเสื่อม หญ้าและพืชอื่น ๆ ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ คนเลี้ยงช้างต่างประสบปัญหาเดือดร้อนในการหาแหล่งอาหารช้าง จึงนำช้างออกเร่ร่อนเพื่อหาเงินเลี้ยงชีพ โดยการขายอาหารช้าง (อ้อย) ขายของที่ระลึกตามเมืองใหญ่ และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร พัทยา หัวหิน ประจวบ กาญจนบุรี ภูเก็ต เป็นต้น

คนเลี้ยงช้างที่ออกไปเร่ร่อนหาเลี้ยงชีพตามเมืองใหญ่ และเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ ปรากฏว่ามีรายได้ดีมาก เฉลี่ยประมาณเดือนละ 7,000 บาท ทำให้คนเลี้ยงช้างที่อยู่ในหมู่บ้านคนอื่น ๆ ให้ความสนใจและเกิดการเลียนแบบ โดยนำช้างออกไปเร่ร่อนในต่างจังหวัดกันทั้งหมู่บ้าน ต่อมาบางคนได้เข้าไปอยู่สังกัดในปางช้าง หมู่บ้านช้าง และสวนสนุกตามเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น สวนนงนุช พัทยา เป็นต้น โดยมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 10,000 บาท ต่อเดือน ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่สามารถหาเลี้ยงครอบครัวทุกคนและช้างได้ (รักษพล สกุลวัฒนา, 2546, หน้า 25)

อย่างไรก็ตาม การนำช้างออกไปเร่ร่อนตามเมืองใหญ่และแหล่งท่องเที่ยว แม้จะทำให้คนเลี้ยงช้างชาวกูยมีรายได้มากขึ้น แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรในเมืองตามมา ปัญหาช้างถูกรถชน และถูกทำร้ายต่าง ๆ ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อช้างและคนเลี้ยงช้าง เกิดปัญหาสุขภาพช้าง ปัญหาทางด้านสังคมและครอบครัวของคนเลี้ยงช้าง หรือเจ้าของช้าง ที่ต้องทิ้งถิ่นฐานไปเป็นเวลานาน ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนที่ก่อให้เกิดปัญหานานัปการตามมา ในปี พ.ศ. 2548 นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ในขณะนั้นคือ คุณธงชัย มุ่งเจริญพร จึงมีแนวคิดที่จะนำช้างคืนถิ่น กลับสู่มาตุภูมิ เพื่อแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนอีกทางหนึ่ง โดยจัดตั้งโครงการ

“นำช้างคืนถิ่น เพื่อพัฒนาสุรินทร์บ้านเกิด” เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2549 ณ ศูนย์ศึกษาบ้านดากลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ การแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนให้กลับมามีถิ่นฐานบ้านเกิด ช่วยให้คนและช้างมีงานทำมีรายได้พอเลี้ยงชีพ มีแหล่งอาหารเพียงพอที่จะเลี้ยงช้างได้ ซึ่งจะส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดสุรินทร์ ที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์มากยิ่งขึ้น รวมถึงเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมชาวกูยเลี้ยงช้าง ในจังหวัดสุรินทร์ โดยการดำเนินโครงการในช่วงแรก มีช้างเข้าร่วมโครงการ จำนวน 181 เชือก ปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2557 มีช้างเข้าร่วมโครงการจำนวน 207 เชือก โดยได้รับเงินทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และ องค์การสวนสัตว์ (ศูนย์ศึกษายานดากลาง, 2556)

ช้างที่เข้าร่วมโครงการ ปัจจุบันทางศูนย์ศึกษาได้จัดกิจกรรมการแสดงของช้าง โดยมีลานแสดงช้างเป็นสัดส่วน มีรูปแบบ มีพิธีกรดำเนินรายการ จัดการแสดงวันธรรมดา 2 รอบ เวลา 11.00 น. และ 14.30 น. ส่วนวันหยุดประจำสัปดาห์ เพิ่มรอบพิเศษเวลา 12.30 น. อีก 1 รอบ โดยมีการเก็บบัตรเข้าชมการแสดง เด็ก 10 บาท ผู้ใหญ่ 50 บาท และชาวต่างชาติ 100 บาท การแสดงใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง นอกจากการแสดงช้างแล้ว ยังมีการโชว์ช้างวาดภาพด้วย โดยมีवादเสร็จแล้ว พิธีกรจะเสนอขายในราคาภาพละ 300 บาท นอกจากนั้น ยังมีบริการนั่งช้างชมธรรมชาติรอบ ๆ ศูนย์ศึกษาระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร ค่านั่งช้างอัตรา 100 บาท ต่อ 1 คน โดยค่าใช้จ่ายส่วนนี้เจ้าของช้างได้ส่วนแบ่ง 20 บาท และศูนย์ศึกษาได้ 80 บาท

ภาพที่ 59 การแสดงช้างของคนเลี้ยงช้างบ้านดากลาง

สำหรับช้าง และควาญประจำช้างจะได้ค่าจ้างจากศูนย์ ในอัตรา 10,800 บาทต่อเดือนต่อตัว ซึ่งรวมค่าอาหารช้างไว้ในนี้แล้ว นอกจากนั้น ทางศูนย์ศึกษาฯ ยังได้จัดให้มีหมอช้าง ครอบช้าง มาประจำที่ศูนย์ทุกวัน จำนวน 5 ท่าน เพื่อให้ความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการจับช้าง โพนช้าง เครื่องมือและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้พนักงานทอเทียว นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป ได้ศึกษาเรียนรู้วิธีการ โพนช้างในอดีต โดยทางศูนย์ฯ จ่ายค่าจ้างให้เหล่าหมอช้าง ครอบช้าง ในอัตราคนละ 5,000 บาทต่อเดือน เป็นต้น (แสงเดือน ทรัพย์มาก, สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2556) อย่างไรก็ตาม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ชาวส่วย (กูย) บ้านตากกลาง ยังมีการจัดงานประเพณีประจำปี อีก 2 งาน ที่ใช้ช้างเป็นตัวชูโรง โดยมีบทบาทสำคัญในการจัดงาน ดังนี้

1. การจัดงานแต่งงานแบบพื้นเมืองของชนชาวกูย หรือที่เรียกเป็นภาษากูยว่า “พิธีชัลดะ” หรืองานพิธี “จดทะเบียนสมรสบนหลังช้าง” โดยจะจัดขึ้นในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ของทุกปี คู่บ่าวสาวทุกคู่จะแต่งกายในชุดของชาวกูยเพื่อไปประกอบพิธีแต่งงาน ภายในกระท่อมที่สร้างขึ้นมาเพื่อการนี้โดยเฉพาะตามแบบฉบับของพิธีชัลดะ หลังจากประกอบพิธีเสร็จแล้วคู่บ่าวสาวจะนั่งช้างไปจดทะเบียนสมรสกับ นายทะเบียนอำเภอท่าตูม (นายอำเภอท่าตูม) ซึ่งนั่งช้างรออยู่แล้ว

ภาพที่ 60 ขบวนแห่ประเพณีการแต่งงานบนหลังช้างของชาวกูยบ้านตากกลาง
(ศูนย์ศึกษาบ้านตากกลาง, 2556)

การจัดงานประเพณีบวชนาคช้าง ในอดีตพื้นที่เขตตำบลกระโพยังไม่มีโบสถ์ที่จะใช้ในพิธีบวชหรืออุปสมบท ดังนั้น การประกอบพิธีอุปสมบทของชาวกูยในพื้นที่ จึงอาศัยพื้นที่บริเวณดอนบวช ซึ่งเป็นเกาะกลางแม่น้ำมูลบริเวณวังทะลุ เป็นที่ทำพิธีอุปสมบทแทนโบสถ์ หรือที่เรียกว่า

“สืมน้ำ” นาคแต่ละคนจะนั่งช้างพร้อมด้วยขบวนแห่ที่สวยงามเป็นจำนวนมากเพื่อไปประกอบพิธีอุปสมบทบริเวณดังกล่าว ซึ่งกิจกรรมนี้จะจัดขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือนหกของทุกปี (เดือนพฤษภาคม)

ภาพที่ 61 ประเพณีการบวชนาคช้างที่ดอนบวชของชาวกวยบ้านตากกลาง
(ศูนย์ศึกษาบ้านตากกลาง, 2556)

งานประเพณีทั้งสองงานข้างต้น ได้ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้มาท่องเที่ยวชมประเพณีโบราณของชาวกวยจำนวนมากประมาณ 1,000-2,000 คน คาดว่าจะสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านประมาณ 1 ล้านบาท (สมฤดี เทพวงศ์ศิริรัตน์, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556)

นอกจากงานประเพณีประจำปีของหมู่บ้านช้างบ้านตากกลางทั้ง 2 งานแล้ว จังหวัดสุรินทร์ยังได้จัดงานช้างประจำปี ในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยเริ่มจัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ปัจจุบันถือเป็นงานพื้นเมืองประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ และเป็นงานแสดงช้างที่ใหญ่ที่สุดในโลกและเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก โดยในวันงานจะมีการแสดงการอนุรักษ์ประเพณีการโพนช้าง การแสดงความสามารถของช้าง และประเพณีพื้นเมืองชาวสุรินทร์ 3 เผ่า ได้แก่ ลาว เขมร และ กูย รวมทั้งการแสดงช้างยุทธหัตถี โดยมีช้างเข้าร่วมงานประมาณ 400 เชือก

กล่าวโดยสรุป คนเลี้ยงช้างชาวกวยบ้านตากกลางมีวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างมาร่วม 200 ปี ในอดีตการออกไปจับช้างป่าถือเป็นอาชีพหลัก จับมาแล้วฝึกและขายต่อให้กับพ่อค้าช้าง มีรายได้ดีกว่าการทำอาชีพอื่นมาก ต่อมาเมื่อประเทศกัมพูชาปิดป่า ไม่สามารถไปโพนช้างจับช้างป่าได้อีก ชาวกวยบ้านตากกลางก็ยังคงมีอาชีพเลี้ยงช้างต่อไป โดยนำช้างไปรับจ้างเหมาในงานบุญประเพณีต่าง ๆ แต่ก็ยังมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงทั้งคนและช้าง ให้อยู่รอดได้ ประกอบกับป่าสงวนรอบหมู่บ้านที่ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงช้าง ถูกบุกรุกและถูกทางการปิด คนเลี้ยงช้างจึงต้องดิ้นรนให้ทั้งคนและช้าง

อยู่รอด โดยนำไปเร่ร่อนตามเมืองใหญ่และแหล่งท่องเที่ยว บางคนไปเข้าสังกัดตามหมู่บ้านข้างปางช้าง หรือโรงแรมต่าง ๆ เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยว ต่อมาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ได้จัดโครงการช้างคืนถิ่น เพื่อส่งเสริมให้ช้างกลับมาอยู่ในหมู่บ้านช้าง ลดปัญหาช้างเร่ร่อน ผลการดำเนินการอยู่ในเกณฑ์ดี สามารถสร้างรายได้ให้กับคนเลี้ยงช้างพอเลี้ยงชีพได้และได้อยู่ใกล้ชิดครอบครัว

ในปัจจุบันกลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวกูย มีการดำรงวิถีชีวิตใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1. กลุ่มช้างเร่ร่อนขายอาหารช้าง (ฮ้อย) และของที่ระลึก ไปตามหัวเมืองใหญ่ และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ขกเว้นกรุงเทพมหานคร ที่มีกฎหมายห้ามช้างเร่ร่อนเข้าเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งคาดกันว่าจะมีช้างทำอาชีพนี้ประมาณ 200 ตัว และมีรายได้เฉลี่ยตัวละ 30,000-60,000 บาทต่อเดือน (สำรวจ ศากลางม. สัมภาษณ์. 28 ธันวาคม 2556)

2. กลุ่มช้างที่ไปเข้าสังกัดบ้านช้าง ปางช้าง สวนช้าง ตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น สวนนกนุช พัทธา จะได้ค่าจ้างทั้งคนและช้างรวมกันในอัตรา 20,000 บาทต่อเดือน ไม่รวมค่าทิพย์จากนักท่องเที่ยวอีกประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อเดือน มีช้างในกลุ่มนี้ประมาณ 200 ตัว

3. กลุ่มคนเลี้ยงช้าง ในโครงการ“นำช้างคืนถิ่น เพื่อพัฒนาสุรินทร์บ้านเกิด” ณ ศูนย์ศึกษา บ้านดากลาง ตำบลกระโพ อำเภอดำรง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีช้างเข้าร่วมโครงการ ในปัจจุบัน (1 มกราคม 2557) จำนวน 207 ตัว

เปรียบเทียบวัฒนธรรมการคล้องช้าง ไทย ลาว

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบวัฒนธรรมการคล้องช้าง ไทย ลาว

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ไทยเบ็ง)	บ้านคำหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
1	สถานที่ตั้ง	บ้านประคำ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัด บุรีรัมย์	บ้านคำหมื่นแผ้ว ตำบล บ้านคำ อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ	บ้านดากลาง ตำบลกระ โพ อำเภอดำรง จังหวัด สุรินทร์
2	ชาติพันธุ์	ไทย (โคราช) ไทยเบ็ง	ลาว	ส่วย กวย หรือ กูย
3	ชื่อเรียกการ คล้องช้าง	เถื่อน ต่อ จับ คล้อง	คล้อง เถื่อน ต่อ จับ	โพน
4	ชื่อเรียกช้าง	ครู ปะกำครู	ปะกำกู	เทวะคำ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ ไทยเบ็ง)	บ้านคำหมื่นแก้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
5	ลำดับการ ปกครองของ หมอช้าง	มี 5 ระดับ เริ่มจาก 1. ความมุมะ 2. หมอช้าง 3. ครูบาช้าง 4. ครูบาใหญ่ 5. ปิตียา	มี 4 ระดับ เริ่มจาก 1. ความมุมะ 2. หมอช้าง 3. ครูบา 4. ปิตียา	มี 5 ระดับ เริ่มจาก 1. ความมุมะ หรือ จา 2. หมอสะเคียง 3. หมอสะด้า 4. ครูบา (กำหลวงแก๊ส) 5. ครูบาใหญ่ (กำหลวงพิด)
6	เครื่องมือจับช้าง และอุปกรณ์ที่ สำคัญ	มีหลัก ๆ 10 ชนิด ดังนี้ 1. เชือกปะกำ/ เชือกบาศ 2. ไม้คันจาม และ บัวงบาศ 3. ทาม หรือทามคอ 4. สายลำโยง 5. กาหรั้น, กะหรั้น, เตื่อง 6. สดก หรือซดก 7. ชนั๊ก 8. ถุงปู้ย่า 9. ช้าง หรือ สั้งซ์ 10. ไม้้งก	มีหลัก ๆ 10 ชนิด ดังนี้ 1. เชือกปะกำ/ เชือกบาศ 2. ไม้คันจาม และ บัวงบาศ 3. ทาม หรือทามคอ 4. สายลำโยง 5. กาหรั้น 6. สดก 7. ชนั๊ก 8. ถุงปู้ย่า 9. สไนหรือสะเนงเกล 10. ไม้้งก	มีหลัก ๆ 10 ชนิด ดังนี้ 1. เชือกปะกำ/ เชือกบาศ 2. ไม้คันจาม และ บัวงบาศ 3. ทาม หรือทามคอ 4. พะแทนกน้ำ 5. กะหรั้น 6. สดก 7. ชนั๊ก 8. พนตุง 9. สะไนหรือเสนงเกล 10. ไม้ห้งอก
7	หัวหน้าคณะใน การออกไป คล้องช้าง	ปิตียา หรือครูบาใหญ่	ปิตียา หรือ ครูบา	ครูบาใหญ่ (กำหลวงพิด) หรือครูบา (กำหลวงแก๊ส)
8	พิธีกรรมและ ความเชื่อ	8.1 ผีปะกำ มีความเชื่อและยังคง ความเชื่อเรื่องผีปะกำ และผีบรรพบุรุษมาก และเคร่งครัดในการ ทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง การไหว้ผีปะกำ	มีความเชื่อเรื่องผีปะกำ และผีบรรพบุรุษ เช่นเดียวกัน การไหว้ ผีปะกำ มี 3 ลำดับ ตามความสำคัญ ดังนี้	มีความเชื่อเรื่องผีปะกำ และผีบรรพบุรุษ โดยมี การไหว้และทำพิธีกรรม อย่างต่อเนื่อง การไหว้ผี ปะกำ มี 3 ลำดับ ตามความสำคัญ ดังนี้

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ไทยเบ็ง)	บ้านค่ายหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
		มี 3 ลำดับ ดังนี้	1. การไหว้ศาลปะคำ	1. ไหว้ศาลปะคำประจำปี
		1. ไหว้ศาลปะคำประจำปี โดยจะจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี พิธี ไหว้จะมีวงปี่พาทย์ร่วม บรรเลงเพลงประกอบ และมีร้องทรงเพื่อให้ผี บรรพบุรุษมาเข้าและมีการไต่ถามความเป็นอยู่ ตลอดจนขอพรเพื่อความในสิริมงคลจาก บรรพบุรุษ	ประจำปี ไม่มีกำหนดวัน เวลาที่แน่นอน แต่จะไหว้ ในช่วงปลายฤดูหนาว มีการฆ่าวัว หรือหมูเป็น เครื่องสังเวย รวมทั้งมีวงปี่ พาทย์และคนทรงด้วย ใน ปัจจุบัน มีการกำหนดวัน ไหว้ศาลปะคำประจำปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา โดยกำหนด ไหว้ในวันที่ 9 มกราคม ของทุกปี ที่ลานหมื่นแผ้ว ของหมู่บ้าน	โดยไม่กำหนดวันเวลาที่แน่นอน แต่จะไหว้ในช่วง ต้นฤดูฝนก่อนที่จะลงมือ ทำนา หรือฤดูกาลโพน ช้าง การ ไหว้ทำที่ศาล ปะคำบ้านหมอนช้างที่มี ศาลปะคำ ไม่มีวงปี่พาทย์ และร่างทรงเหมือนอย่าง ของบ้านปะคำ
		2. ไหว้ศาลปะคำเพื่อการออกไปเถื่อนช้าง ซึ่ง ปัจจุบันได้เลือนหายไป เนื่องจากไม่มีการเถื่อน ช้าง หรือจับช้างป่าอีกแล้ว	2. การไหว้ศาลปะคำ เพื่อออกไปคล้องช้าง ปัจจุบันถูกยกเลิกไปแล้ว	2. ไหว้ศาลปะคำเพื่อ การออกไปโพนช้าง ซึ่งปัจจุบันได้เลือน หายไป เนื่องจากไม่มีการ โพนช้าง หรือจับช้างป่า อีกแล้วเช่นเดียวกับที่ ปะคำ
		3. การไหว้ศาลปะคำ ทัวไปในชีวิตประจำวัน เช่น เกิด เจ็บ บวช สมรส การเดินทาง เป็นต้น เพื่อ บอกกล่าวให้ผีปะกำรับรู้ และเสริมความเป็นสิริ มงคลของตนและ ครอบครัว	เนื่องจากไม่มีการจับช้าง ป่าอีกนั่นเอง	3. การไหว้ศาลปะคำ ทัวไปในชีวิตประจำวัน เช่น เกิด เจ็บ บวช สมรส การเดินทาง เป็นต้น เพื่อบอกกล่าวให้ผีปะกำ รับรู้ และเสริมความเป็น สิริมงคลของตนและ ครอบครัว
			3. การไหว้ศาลปะคำใน ชีวิตประจำวัน เหมือนกับ ของชาวปะคำ และชาวกูย บ้านดากลาง เป็นต้น	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ ไทยเบ็ง)	บ้านค่ายหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
8.2	ผีมอญ ผีนางรำหรือ ผีละคร	มีการนับถืออย่างเคร่งครัด ในคนรุ่นเก่าของหมู่บ้าน และมีพิธีกรรมการไหว้มา อย่างต่อเนื่อง ในวันขึ้น ง ค่ำ เดือน 3 เช่นเดียวกับ ไหว้ศาลปะกำประจำปี การไหว้จะมีร่างทรงด้วย แต่ไม่มีวงปี่พาทย์	ในอดีตเคยนับถือ ทั้งผี มอญ ผีละคร หรือ ผี นางรำ แต่ปัจจุบันได้ เลือนหายไปและไม่มี พิธีกรรมการไหว้อีกเลย ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา (อิน แผนวิชิต, ลิ ประดับคำย, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2556	ไม่นับถือทั้งผีมอญ ผี ละคร หรือผีนางรำ แต่จะ นับถือผีปู่ตา หรือยะจ๊วะ ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของ ชาวกูย (ส่วย) ทั่วไป นอกจากนั้น ก็นับถือเจ้า พ่อวังทะลุ หรือ สิม่น้ำ อยู่ที่ในลำน้ำบริเวณ วังทะลุอีกด้วย
9	การแต่งกายไป คล้องช้าง	1. ใส่เสื้อได้ 2. กางเกงขาสั้นเท่านั้น 3. ห้ามโปกหัวและห้าม สวมหมวก	1. ใส่เสื้อได้ 2. กางเกงขาสั้น 3. ห้ามโปกหัวและห้าม สวมหมวก	1. ห้ามใส่เสื้อ 2. นุ่งผ้าโจงกระเบน 3. ห้ามโปกหัวและห้าม สวมหมวก
10	ข้อห้าม	มีข้อห้ามทั้งคนที่ไปเถื่อน ช้าง และคนที่อยู่ทางบ้าน เช่น 1 คนที่ไปเถื่อนช้าง 1.1 ห้ามพูดเท็จ 1.2 ห้ามยุ่งเกี่ยวหญิง อื่น 1.3 ห้ามมีความลับ ต่อกัน ฯลฯ 2. คนที่อยู่ทางบ้าน 2.1 ห้ามแต่งตัว สวยงาม	มีข้อห้ามที่เคร่งครัด เช่นเดียวกัน เช่น 1. คนที่ไปเถื่อนช้าง 1.1 ห้ามพูดเท็จ 1.2 ห้ามยุ่งเกี่ยวหญิง อื่น 1.3 ห้ามมีความลับ ต่อกัน ฯลฯ 2. คนที่อยู่ทางบ้าน 2.1 ห้ามแต่งตัว สวยงาม	มีข้อห้ามที่เคร่งครัด เช่นเดียวกัน เช่น 1. คนที่ไปเถื่อนช้าง 1.1 ห้ามพูดเท็จ 1.2 ห้ามยุ่งเกี่ยวหญิง อื่น 1.3 ห้ามมีความลับ ต่อกัน ฯลฯ 2. คนที่อยู่ทางบ้าน 2.1 ห้ามแต่งตัว สวยงาม
		2.2 ห้ามนอกใจสามี 2.3 ห้ามนั่งบนบันได 2.4 ห้ามนอนค้าง บ้านอื่น ฯลฯ	2.2 ห้ามนอกใจสามี 2.3 ห้ามนั่งบนบันได 2.4 ห้ามนอนค้าง บ้านอื่น ฯลฯ	2.2 ห้ามนอกใจสามี 2.3 ห้ามนั่งบนบันได 2.4 ห้ามนอนค้าง บ้านอื่น ฯลฯ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ไทยแท้)	บ้านค่ายหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
11	การเข้ากรรม	ในระหว่างที่ออกไป เถื่อนช้าง จะต้องเข้ากรรม คล้ายกับการรักษาสัตว์ 5 หรือ สัตว์ 8 ต้องปฏิบัติเม วินัยและข้อห้ามต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด ต้องเชื่อฟัง หัวหน้าคณะ หากมีการ กระทำผิด จะต้องทำพิธี ปะสะ หรือล้างมลทินให้ ตนเอง เพื่อให้กลับมา บริสุทธิ์ ฝ่าฝืนทำจึงจะ คุ้มครอง	มีการเข้ากรรม รักษาวินัย และข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ตลอดระยะเวลาที่ออกไป คล้องช้างและมีพิธีปะสะ เมื่อมีการทำผิดกฎข้อห้าม ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน	มีการเข้ากรรม รักษาวินัย และข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ตลอดระยะเวลาที่ออกไป คล้องช้างและมีพิธีปะสะ เมื่อมีการทำผิดกฎข้อห้าม ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน
12	ภาษาผี ภาษา ปะคำ	ต้องใช้ภาษาผีปะคำตลอด ระยะเวลาที่ออกไปเถื่อน ช้างป่า	ต้องใช้ภาษาผีปะคำตลอด ระยะเวลาที่ออกไปคล้อง ช้างป่า	ต้องใช้ภาษาผีปะคำตลอด ระยะเวลาที่ออกไป คล้องช้างป่า
13	การเข้านอน	ครุบาข้างอาวโสนนอน ก่อน ด้านขวาของชมรม ที่ปัก ไล่เรียงตามลำดับ อาวโโส ความนิยมนอน ด้านซ้ายสุด	ครุบาข้างอาวโสนนอน ก่อน ด้านขวาของชมรมที่ ปัก ไล่เรียงตามลำดับ อาวโโส ความนิยมนอนที่ ปลายเท้าของครุบา	ครุบาข้างอาวโสนนอนก่อน ด้านขวาของชมรมที่ปัก ไล่เรียงตามลำดับอาวโโส ความนิยม (จา) นอนที่ ปลายเท้าของครุบา
14	วิธีคล้องช้าง	มี 3 แบบ ดังนี้ 1. แบบบ่วงหงาย คือ เข้าคล้องด้านซ้ายช้างป่า 2. แบบตะพานช้าง คือ เข้าคล้องด้านขวาช้างป่า 3. แทะระวาง คือไป ด้านหลังและสอดไม้ คั่นจามเข้าคล้องระหว่าง ขาหลังช้างป่า	มี 3 แบบ ดังนี้ 1. แบบบ่วงหงาย 2. แบบบ่วงคว่ำ 3. แชะกโพน	มี 3 แบบ ดังนี้ 1. แบบบ่วงหงาย 2. แบบบ่วงคว่ำ 3. แชะกโพน เหมือนกับ แทะระวางของบ้านปะคำ นั่นเอง

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ไทยเบ็ง)	บ้านค่ายหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านตากกลาง (ส่วย กวย กูย)
15	ช่วงเวลาในการคล้องช้าง	พลบค่ำถึงมืด เดือนหงาย	พลบค่ำถึงมืด เดือนหงาย	กลางวัน กลางคืน ทุกเวลา
16	การฝึกช้างป่า	มีวิธีฝึกดังนี้ 1. การทรมานช้าง 1-3 วัน โดยดมน้ำและอาหาร 2. นำไปฝึกตามตำราใช้ เวลา 15 – 30 วัน 3. การฝึกขั้นสูง เช่น ฝึกฟังคำสั่งในการลากไม้ การฝึกเพื่อนำไปเป็นช้างค่อ เป็นต้น	มีวิธีฝึกดังนี้ 1. การทรมานช้าง 1-3 วัน ดมน้ำและอาหาร 2. นำไปฝึกตามตำราใช้ เวลา 15-60 วัน 3. การฝึกขั้นสูง เช่น ฝึกฟังคำสั่งในการลากไม้ การฝึกเพื่อนำไปเป็นช้างค่อ เป็นต้น	มีวิธีฝึกดังนี้ 1. การทรมานช้าง 1-3 วัน โดยดมน้ำและอาหาร 2. นำไปฝึกตามตำราใช้ เวลา 15-90 วัน 3. การฝึกขั้นสูง เช่น ฝึกฟังคำสั่งในการลากไม้ การฝึกเพื่อนำไปเป็นช้างค่อ เป็นต้น
17	การแบ่งช้างป่าที่จับมาได้	แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ เจ้าของช้างค่อ 1 ส่วน คนขี่ค่อช้างค่อ 1 ส่วน ส่วนความยุ่งท้ายช้างจะได้เงินจากเจ้าของช้างค่อแทน	แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ เจ้าของช้างค่อ 1 ส่วน คนขี่ค่อช้างค่อ 1 ส่วน และความยุ่งท้ายช้าง 1 ส่วน ในอัตราส่วนเท่า ๆ กัน	แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ เจ้าของช้างค่อ 1 ส่วน คนขี่ค่อช้างค่อ 1 ส่วน และความยุ่งท้ายช้าง 1 ส่วน ในอัตราส่วนเท่า ๆ กัน
18	คาถาอาคม	มีคาถาอาคมในพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเถื่อนช้าง การถ่ายทอดจะต้องมีการประชัน หรือบวชเป็นความยุ่งช้างก่อน จึงจะรับการถ่ายทอดได้ โดยพ่อจะถ่ายทอดให้ลูกไม่ได้ จะต้องถ่ายทอดให้คนอื่นเท่านั้น ปัจจุบัน หมอช้างครูบาช้างยังยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามประเพณีดั้งเดิม โดยจะไม่มีการเปิดเผยหรือถ่ายทอด หากยังไม่ได้เข้าพิธีประชัน	มีคาถาอาคมในพิธีกรรมการคล้องช้าง เช่นเดียวกัน รวมทั้งวิชาป้องกันตัว คาถาต่าง ๆ พ่อสามารถถ่ายทอดให้ลูกโดยตรงก็ได้ ให้คนอื่นก็ได้ คาถาหรือคำสวดพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างสามารถเปิดเผยได้ โดยไม่ปิดบัง แต่คาถาหรือวิชาป้องกันตัว เป็นสิ่งที่ไม่พึงเปิดเผย แต่ก็สามารถนำมาทำพิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลัง และ	มีคาถาอาคมในพิธีกรรมการโพนช้าง และป้องกันตัว คาถาต่าง ๆ พ่อจะถ่ายทอดให้ลูกโดยตรงไม่ได้ ต้องถ่ายทอดให้คนอื่น แต่การเปิดเผยสามารถทำได้ หากจำเป็น (แต่เป็นสิ่งที่ไม่พึงเปิดเผย) นอกจากนั้น ในปัจจุบัน หมอช้างยังใช้วิชาหรือคาถาอาคมที่เคยร่ำเรียนมา ทำพิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลัง และ

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่	รายการ	บ้านปะคำ (ไทยโคราช/ไทยเบ็ง)	บ้านค่ายหมื่นแผ้ว (ลาว)	บ้านดากลาง (ส่วย กวย กูย)
		หรือบวชก่อน นอกจากนั้น คนที่มี ตำแหน่งต่ำกว่าครูบ. จะถ่ายทอดคณาอาคมให้ ผู้อื่นไม่ได้ มีไว้คุ้มครอง ป้องกันตัวเองเท่านั้น (สมหวัง ลำภาพันธ์, สัมภาษณ์. 13 กุมภาพันธ์, 2556)	ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ทั่วไปได้เช่นเดียวกับ ชาวภูบ้านดากลาง	ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ต่าง ๆ ให้กับคนทั่วไป ซึ่งเป็นเรื่องปกติและ แตกต่างจากหมอช้างบ้าน ปะคำที่ห้ามมีการสำแดง คาถาอาคม หรือทำพิธี ปลุกเสกใด ๆ เด็ดขาด
19	วิถีชีวิตคนเลี้ยง ช้างในปัจจุบัน	ช้างบ้านปะคำปัจจุบัน เหลืออยู่เพียง 3 เชือก เท่านั้น และนำไปเข้า สังกัดประจำที่หมู่บ้าน ช้างพิทยา จ.ชลบุรี ไว้คอย บริการนักท่องเที่ยวเข้าชม สวน บ้านช้าง ในหมู่บ้าน ปะคำเองปัจจุบันไม่มีช้าง แล้ว โดยช้างตัวสุดท้ายได้ ออกจากบ้านปะคำไป เมื่อปี พ.ศ. 2531 เป็นเวลา 25 ปีมาแล้ว	ปัจจุบันบ้านค่ายหมื่นแผ้ว มีช้างประมาณ 80 เชือก ได้รวมตัวกันฝึกช้างเพื่อ การแสดง และจัดตั้งเป็น คณะละครเร่ รวม 14 คณะ เร่ไปแสดงตามจังหวัด ต่าง ๆ โดยกรล้อมผ้าขาย บัตร และขายสิ่งของอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ขา เครื่องดื่ม ขายอาหารช้าง (กล้วย อ้อย) ขายลูกชิ้น ให้เข้าเก้านั่งดูการแสดง ช้าง เป็นต้น	ช้างบ้านดากลางปัจจุบัน มีประมาณ 600 เชือก มีวิถีชีวิตใน 3 ลักษณะ คือ เร่ร้อนขายอาหารช้าง และ ของที่ระลึกตามเมืองใหญ่ และแหล่งท่องเที่ยว เข้าสังกัดปางช้าง บ้านช้าง ในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น สวนนงนุช เป็นต้น เข้าโครงการช้างคืนถิ่น กับศูนย์ศึกษาบ้านดา กลาง ซึ่งปัจจุบันมีช้าง จำนวน 207 เชือก

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมและประเพณีการคล้องช้างของ 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวไทยโคราชบ้านปะคำ ชาวส่วยบ้านดากลาง และชาวลาวบ้านค่ายหมื่นแผ้ว นั้น มีลักษณะที่เป็นจุดร่วมกัน เหมือนกันโดยส่วนมาก จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย เท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ศาสตร์ในการคล้องช้างน่าจะมาจากตำราเล่มเดียวกันตั้งแต่เมื่อครั้งในอดีต ที่ชาวอินเดียนำมาถ่ายทอดให้แก่ชาวละว้าก่อน แต่คนสมัยโบราณที่รู้หนังสือมีน้อย การเรียนวิชาคหศาสตร์จึงเรียนกัน

ด้วยความทรงจำ (สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ, 2503, หน้า 520-525) ดังนั้นเมื่อมีการถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปอีกผู้หนึ่ง จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง จากชาติพันธุ์หนึ่งไปอีกชาติพันธุ์หนึ่ง จากภาษาหนึ่งไปอีกภาษาหนึ่ง อาจทำให้เกิดการผิดเพี้ยนของข้อความอันเกิดจากข้อจำกัดและปัญหาในการสื่อสาร จึงทำให้คำที่มีการสืบทอดในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไปจากต้นฉบับเดิมบ้าง ตามการรับรู้ หรือตามภาษาถิ่นที่แตกต่างกันไป เช่น คำเรียกการคล้องช้าง ชาวไทยโคราชเรียกการ “การเถื่อนช้าง” “การต่อช้าง” “การจับช้าง” ชาวส่วยบ้านตากกลางเรียก “การโพนช้าง” และชาวลาวบ้านคำเรียกการ “การคล้องช้าง” หรือ “ฆ้องช้าง” เป็นต้น ซึ่งความหมายของคนเลี้ยงช้างทั้งสามแห่ง คือ วิธีการจับช้างแบบไล่จับตัวต่อตัวนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากยุคการคล้องช้างป่าแล้ว วิถีชีวิตและการปรับตัวของคนเลี้ยงช้างทั้งสามแห่งมีพัฒนาการที่แตกต่างกันไป บางแห่งสามารถรักษาวรรณกรรมประเพณีไว้ได้อย่างเคร่งครัด บางแห่งมีพัฒนาการเพื่อความอยู่รอดของคนและช้าง บางแห่งเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง พยายามปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เป็นต้น

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในช่วงแรกภายหลังกิจกรรมการคล้องช้างป่าแล้ว คนเลี้ยงช้างทั้ง 3 แห่งมีการปรับตัวที่เหมือน ๆ กัน คือ ก็นำช้างไปรับจ้างแห่ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ และนำไปรับจ้างลากซุงลากไม้ในอุตสาหกรรมทำไม้ตามจังหวัดต่าง ๆ ต่อมาเมื่อรัฐบาลประกาศปิดป่า (ยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ) ในปี พ.ศ. 2532 ทำให้ช้างตกงาน คนเลี้ยงช้างทั้ง 3 แห่ง จึงพยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง โดยทั้ง 3 แห่ง มีรูปแบบวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน และแตกต่างไปจากเดิม ดังนี้

คนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ นำช้างที่เหลืออยู่ไปเข้าสังกัดธุรกิจท่องเที่ยว หมู่บ้านช้างพัทธามิรายได้ไม่มากพออยู่ได้ทั้งคนและช้าง แต่มีรายได้ประจำแน่นอนทุกเดือน

คนเลี้ยงช้างบ้านคำหมื่นแล้ว พัฒนาการฝึกช้างเพื่อการแสดง และรวมกลุ่มกันเป็นคณะช้างเร่ ร่อนเร่ไปแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ ล้อมผ้าเก็บบัตร และขายอาหารช้าง (กล้วย อ้อย) ขนมขบเคี้ยว เครื่องดื่ม ลูกชิ้น รวมทั้งให้เขาเก้าอี้นั่งชมการแสดงช้างด้วย มีรายได้ที่ดีพอสมควร แต่ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายสูงและต้องร่อนเร่เดินทางไปเรื่อย ๆ ไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอน ปัจจุบันมีคณะแสดงช้างต่าง ๆ ถึง 14 คณะ

คนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง มีการปรับตัวใน 3 รูปแบบ คือ 1. การนำช้างไปร่อนเร่ตามเมืองใหญ่และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อขายอาหารช้าง เช่น กล้วย อ้อย และของที่ระลึกที่ทำจากช้าง 2. การนำช้างไปเข้าสังกัดในปางช้าง บ้านช้าง โรงแรมต่าง ๆ มีรายได้ไม่มาก แต่แน่นอนและมั่นคง ลักษณะเหมือนกับคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ 3. การนำช้างมาเข้าร่วมโครงการ “ช้างคืนถิ่น” ที่ศูนย์ศึกษาบ้านตากกลาง ซึ่งเป็นศูนย์การแสดงช้าง ศูนย์การเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวในตัว มีกิจกรรม

การแสดงช้าง การเลี้ยงช้าง การขี่ช้างชมธรรมชาติ แม้จะมีรายได้ไม่มากนัก แต่ก็ยังเป็นรายได้ที่แน่นอน ได้ใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวและญาติพี่น้อง รวมทั้งยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรม และประเพณีการเลี้ยงช้างตามแบบฉบับดั้งเดิมของชาวกูยด้วย

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University